

ASPECTE ALE RECEPTĂRII *BIBLIEI* ÎN FRAZEOLOGIA ROMÂNEASCĂ

LIVIU GROZA

Universitatea din București

Biblia a reprezentat o important surs nu numai pentru frazeologia românească, ci și pentru frazeologia tuturor limbilor în care această creație a ocupat un loc central în cultura oral și scris, precum și în mentalitatea colectivă. Fiecare comunitate lingvistică a receptat *Biblia* în funcție de anumite condiții istorice și sociale care în de specificul național, de rolul pe care îl are creștinismul în afirmarea și în dezvoltarea identității naționale. Românii s-au afirmat încă de la începuturi ca popor creștin și nu ca popor creștinat prin voința unui anumit rege sau conducător. O altă caracteristică legată de creștinism este receptarea la început a *Bibliei* într-o limbă neromanică și legăturile ortodoxiei românești cu Bizanțul și cultura bizantină. Nu în ultimul rând, multe dintre versetele biblice care au putut eventual servi ca sursă a frazeologiei au circulat mai mult pe cale orală, rugăciuni, predici, pilde, și mai puțin pe cale scrisă, dat fiind și starea de analfabetism a populației și, mult timp, de semianalfabetism a clerului (până în timpul domniei lui Constantin Mavrocordat când s-a formulat oficial obligația ca preoții români să scrie cărți românești).

Așa-numitele expresii biblice sunt o categorie eterogenă cuprinzând construcțiile frazeologice care au legătură cu textele religioase canonizate. În funcție de felul în care au apărut și s-au fixat în română se pot distinge următoarele aspecte:

(a) O primă categorie o reprezintă expresiile care fac doar aluzie la anumite întâmplări din *Biblie* fără a reproduce cu necesitate fragmente din anumite versete. Un anumit episod biblic, din *Vechiul* sau din *Noul Testament*, este perceput ca semnificativ, ca deosebit de pilduitor și se face referire la acesta printr-o expresie ilustrativă concisă cu valoare generalizatoare: *ca Moise la fata faronului* „direct, de-a dreptul” (Ieremia, 2, 1 – 5); *a bea paharul, cupa până la fund* „a îndura până la capăt un supliciu” (Matei, 20, 22), *apă ispititor* sau *apă de ispitire* „persoană care își se atribuie greșelile altora” (Leviticul, 16, 20 – 22), *a-și duce crucea* „a-și accepta destinul” (Luca 9, 23 și Ioan 19), *sărutul lui Iuda* „semn de ipocrizie, de fărâncie din partea unui trădător” (Matei, 26, 48 – 49). Fragmentele biblice care au generat asemenea construcții frazeologice aluzive sunt scurte povestiri cu personaje și dialoguri succinte. Este posibil ca același fragment biblic să fi generat aceeași construcție frazeologică în limbi diferite, în mod independent. De exemplu, episodul în care mama fiilor lui Zevedeu îi cere lui Isus ca cei doi fii ai ei să stea în împărțirea sa unul de-a dreapta și altul de-a stânga sa (Matei, 20, 22 – 23) a dat naștere atât în română, cât și în franceză expresiei *a bea paharul până la fund*, fr. *boire le calice, la coupe jusqu'à la lie* (literal „a bea pocalul, cupa până la drojdi”). În schimb, episodul în care o femeie plânge cu lacrimile sale picioarele lui Isus și îi terge apoi cu părul ei (Luca, 7, 37 – 38) a dezvoltat doar în franceză expresia *pleurer comme une madelaine* „a vărsa multe lacrimi” (cf. varianta mai veche, ieșită din uz în franceză, *faire la Madelaine* „a afecta pocișină”).

(b) O altă categorie de expresii biblice este formată din construcții care au la bază frânturi, fragmente sau chiar adevărate citate biblice. Reproducerea fragmentului biblic este mai mult sau mai puțin exact, iar selectarea textului este de tot de percepția formată în colectivitatea lingvistică respectiv: *a fi alfa și omega* „a fi atotputernic” (Apocalipsa, 1, 8), *după chipul și asemănarea* „identic, întocmai” (Facerea, 1, 26 și 5, 3), *nu te stânga ce face dreapta* (Matei, 6, 34) „în mare taină”, dar și cu sensul dezvoltat ulterior prin pierderea motivației inițiale „dezorganizat, haotic”, *a vedea paiul din ochiul celuilalt și a nu vedea bârna din ochiul său* (Matei, 7, 35) „a fi ipocrit, pretentiv”, *a da Cezarului ce-i al Cezarului* (Matei 22, 21) „a recunoaște cuiva meritele”.

Unele expresii pot să fie recurente în textul biblic. De exemplu, construcția frazeologică *după chipul și asemănarea* apare de mai multe ori atât în legătură cu crearea lui Adam decât Dumnezeu, cât și în legătură cu unul dintre fiii lui Adam, Set. Se pare că este vorba de o formulă consacrată de recunoașterea a descendenților pe linie paternă:

„Și a zis Dumnezeu: Să facem om după chipul și după asemănarea Noastră, ca să stăpânească pe pământ, să umple cerul, animalele domestice, toate vietățile ce se târăsc pe pământ și tot pământul!” (Facerea, 1, 26)

„Adam a trăit două sute treizeci de ani și atunci și-a născut un fiu după asemănarea sa și după chipul său și i-a pus numele Set.” (Facerea, 5, 3)

Varianta canonizată a traducerii textului biblic a putut impune o anumită formă a expresiei frazeologice într-o limbă sau alta. În franceză, expresia corespunzătoare construcției frazeologice românești *a vedea paiul din ochiul celuilalt și a nu vedea bârna din ochiul său* (Matei, 7, 35) este astăzi *la paille et la poutre*, deși într-o traducere din 1672 a *Evangheliilor* apare formula *voir une (la) paille dans l'oeil du prochain et ne pas voir la poutre dans le sien* (Rey 1989: 844).

(c) Se pot distinge și expresii biblice cu valoare proverbială, introduse în enunț de obicei prin *cum (se) zice la Biblie, la Scripturi: omul nu trăiește numai cu pâine* (Duteronomul, 8, 3; Matei, 4, 3-4), *a-și cântăgăia pâinea cu sudoare frunții sale* „a-și cântăgăia existența cu greu, cu eforturi deosebite” (*Geneza*, 3, 19), *cine scoate sabia de subieșă va pieri* „cei violenți vor pieri în mod violent” (*Matei*, 26, 51-52), *cei de pe urmă vor fi cei dintâi; cei dintâi vor fi pe urmă* (*Matei*, 19, 30), *mulți chemați, puțini aleși* (*Matei*, 20, 16) „Dumnezeu are alte criterii în alegerea și judecarea oamenilor”. De data aceasta textul este mai lung și reprodus mai exact decât în cazurile precedente, cum este, de exemplu, expresia proverbială *cine scoate sabia de subieșă va pieri*:

„Atunci Iisus și-a zis: Întoarce sabia ta la locul ei, că toți cei ce scot sabia, de sabia vor pieri.” (*Matei*, 26, 52)

(d) Pot fi amintite și expresii biblice calchiate după modele frazeologice din alte limbi, cu precădere din franceză. Asemenea construcții frazeologice au avut uneori o variantă mai veche, ieșită din uz sau utilizată încă în limba populară: *arca lui Noe* (*Facerea*, 6, 13-21) după fr. *l'arche de Noe*, cf. it. *Arca di Noe*, cu varianta *corabia lui Noe*, *turnul lui Babel*, *turnul Babel* după fr. *la tour de Babel* (*Facerea*, 11), cf. engl. *Babel Tour*, cu variantele învechite *Turnul Vavilonului*, *Turnul Babilonului*, *colos cu picioarele de lut* după fr. *colosse aux pieds d'argile* (*Daniel*, 2, 31-45), *nimeni nu e profet în ara sa* după fr. *nul n'est prophète en son pays* (*Matei*, 13, 57, *Marcu*, 6, 4, *Luca*, 4, 24), cf. varianta mai veche *nimei nu e dorit poarcă în ara sa*, *a coborî în groapa cu lei* după fr. *descendre dans la fosse aux lions* (*Daniel*, 6,

17–24). În raport cu varianta mai veche sau populară, calcul frazeologic respectiv are un pronunțat aspect cult, livresc.

(e) În categoria expresiilor biblice livrești pot fi incluse și construcțiile frazeologice împrumutate din latină de felul *Fiat lux!* (*Facerea*, 1, 3), *Ecce Homo!* (*Ioan*, 19, 5) *vade retro me, Satana* (*Marcu*, 8, 33), cf. rom. *piei, satano/satan!* (*Matei*, 4, 10). Aceste construcții nu au fost preluate în română direct din *Vulgata*, ci au pătruns prin intermediul unor creații ale literaturii universale cunoscute la noi.

(f) Alte expresii, unele având valoarea unor pragmateme, s-au desprins din rugăciuni: *amin și Doamne ajută, a treia zi după Scripturi*, din *Crezul*, sau *pâinea noastră cea de toate zilele*, cu variantele mai vechi *pita noastră și ioasă, pâinea noastră cea spre ființă* (Munteanu 1995: 265), din *Tatăl nostru*, rugăciune existentă și în textul biblic (*Luca*, 11, 2).

Cu toate că textul *Bibliei* este în prezent canonizat în forme similare traduse în peste cincizeci de limbi, fiecare cultură are în anumite aspecte care au putut favoriza răspândirea unor construcții frazeologice specifice limbii respective. În acest sens, expresia *ca Moise la fata faraonului* este românească, *pleurer comme une madelaine* este franceză, iar *a leopard cannot change its spots* este engleză, deși au la bază același text sacralizat.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Biblia sau Sfânta Scriptură tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Preafericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române cu aprobarea Sfântului Sinod*, 1994, București, Editura Institutului Biblic al Bisericii Ortodoxe Române.
- Bologne, Jean Claude, 1991, *Les allusions bibliques. Dictionnaire commenté des expressions d'origine biblique*, Paris, Larousse.
- Muller, Pierre, 1991, *Paroles d'Évangile. Expressions populaires empruntées à la Bible*, Editions L.L.B., France.
- Munteanu, Eugen, 1995, *Studii de lexicologie biblică*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”.
- Rey, Alain, Sophie Chantreau, 1989, *Dictionnaire des expressions et locutions*, Paris, Dictionnaires Le Robert.

About Expressions from Bible in Romanian Phraseology

This article includes a number of comments on some phrases which originate in the text of the Bible, sighted in Romanian, with corresponding ones in other languages. Other expressions are only biblical allusions, without reproducing snippets of text.